

Fantasten fra Fyresdal

– Quisling var norsk politikkens store taper, sier Hans Fredrik Dahl.

Foto: NTB

Quisling-boken møtt med taushet

✉ EINAR AARAAS

OSLO: Bygger man på tesen «den som tier, samtykker», har historikeren Hans Fr. Dahl rett i at må vi for all fremtid må legge veik bildet av «den onde Quisling». Når man tenker på de følelser hans Quisling-biografi har vakt på forhånd, var det overraskende i hvilken grad pressekonferansen i Oslo i går var preget av øredøvende taushet.

I salen satt en lang rekke personligheter som tidligere har vist innsikt og engasjement når det gjelder norsk okkupasjonshistorie, men av disse var det bare professor Thomas Chr. Wyller og lektrygger Bull som kom med noen randbemerkninger. Wyller gav Dahl honnør for et stort og viktig historisk verk, med en viss justering og nyansering av Quisling-bildet, men uten noen rehabilitering av tidens mest berømte nordmann.

Dahl om at Quisling vil bli oppfattet som forræder så lenge nasjonalstaten består. Også nå, når ideen om nasjonalstaten er på hell, er det grunn til å stemple Quisling som forræder, mente Bull.

Professorene Magne Skodvin og John. Andenas var til stede, men grep ikke ordet. Det gjorde heller ikke de eldste så taleføre motstands- og pressemenn Oskar Hasselknippe og Arne Skouen. På den annen side var det også taust ved det bordet hvor noen av Quislings gamle kampanjer satt.

Journalistenes spørrelyst var relativt liten, noe som kan skyldes at de fleste ikke hadde fått den 537 sider store boken i hånden for vi ankom Hotel Continental – den bygningen hvor Vidkun Quisling gjennomførte statskuppet 9. april 1940. På et tidspunkt gikk pressekonferansen så tregt at foreligger William Nygaard selv måtte kaste inn et spørsmål for å få det til å gli.

Var Quisling fascist? Var han kristen? Var han antisemitt? Var han et dyktig politiker? På disse spørsmål gav Dahl «både-og»-svar.

– Dette er en bok om norsk politikkens store taper, sa Hans Fr. Dahl.

Hans Fredrik Dahl: Vidkun Quisling: Liv og lære Bind 1: En fører blir til Aschehoug

Det går ikke an å forstå Vidkun Quisling ihjel siden han forlenget er død og borte. Men i første bind av sin bredt anlagte Quisling-biografi gjør Hans Fredrik Dahl så godt han kan, å grave seg fordomsfritt til bunns i NS-førerens liv og lære. Det må til skal det være noen mulighet til å fatte hva som var drivkraften i Quislings virksomhet - og hvordan han foran eksekusjonspeletongen 24. oktober 1945 stadig mente seg like uskyldig. Det er nok blant de sikreste fakta i dette uransaklige og mystiske 58-årige livet at det opphørte i egen overbevisning om endelig martyrdømme.

Noen martyrer ble han ikke - vil han aldri bli. Hans Fredrik Dahl har heller ikke til hensikt å opphøye Quisling fra herostratisk verdensberømmelse. Ingen gode nordmenn vil snu seg i sin grav over dette første bindet, som forfatteren på godt over 600 sider trekker frem til sommeren 1939.

Med det andre og siste bindet ute til neste år, har Hans Fredrik Dahl skrevet det hittil største biografiske verk om Vidkun Quisling. Det sier ikke lite. Nettopp mengden av referansearbeider reiser et stort krav til grundig pløyning av kildematerialet. Det er i dag ikke mulig å skrive noe nytt upolemisk om Quisling uten å dukke enda dypere ned i offentlige og private arkiver, lese enda flere samtidige aviser og tidsskrifter etc. Dahls bok ser ut til å innfri et slikt krav, selv om han åpenbart ikke har valgt å satse på noen utstrakt bruk av de levende kildene som ennå er tilgjengelig. Grundigheten til tross, også Dahls arbeid får endel spørsmål stå ubesvart. Men på flere sentrale punkter i Quislings tidlige karriere nærmer han seg virkeligheten mer enn noen tidligere har gjort, ved bruk av flere og uavhengige kilder.

Hovedspørsmålet

Utgangspunktet er et forsøk på å forstå, beskrive og forklare sett ut fra bokens åpningsscene på Akershus festning den morgenen Quisling døde. Mens den dødsdomte venter på sannhetens øyeblikk, stiller Dahl sitt hovedspørsmål: Hvordan kunne dette livet, som både fra samtid og ettertid ble betraktet som forræderisk, for ham selv fortone seg som rettferdig, edelt og til beste for land og folk?

Professor Langfeldt konkluderte i sin tid enkelt og greit med *paranoia*, men samme mann forerte jo også Hamsun varig svekkede sjelensmer. Slik skal man kanskje ikke slå seg til ro med en så enkel diagnose. Dahl viser tydelig at Quisling var et alt for sammensatt og komplisert tilfelle til å falle inn i et greit definert psykiatrisk mønster. I mangt og mye var han som politiker et strengt konsekvent produkt av sin fortid, sitt personlige filosofiske system og sine kunnskaper om sin samtid. Som paradokser på denne stramme rettesnoren inntreffer etter hvert en rekke forhold som er med på å gi Quisling hans gåtefulle preg.

I et tilbakeblikk fra året 1929 da Quisling kommer tilbake til Norge for godt, gir Dahl et fyldig bilde av Quislings barndom som prestesønn i Fyresdal, hans lovende militære karriere, hans arbeid i utenrikstjenesten i Finland og i Russland, og ikke minst som Nansens nære medarbeider i det store hjelpearbeidet for sovjetiske flyktninger etter første verdenskrig. Som en innskutt blesetting i dette karrieremønsteret, er års arbeidsledighet i Oslo midt på 1920-tallet der han gjør sitt første inkonsekvente rundkast ved å tilby etter tur både DNA og NKP å lede oppbyggingen av røde garder. Dette blir raskt trukket frem og brukt mot ham når han selv inngir seg på politikk noen år senere.

«Norsk Aktion»

Fra sine mange år i utlandet kom Vidkun Quisling hjem med manuskriptet til et omfattende filosofisk program, som også ligger til grunn

Vidkun Quisling, hvem var han? Hans Fredrik Dahl gir et dypt innblikk i hans liv frem til 1939 i første bind av en bredt anlagt tobinds biografi.

for drømmen om en ny antiparlamentarisk samfunnsorden, det han kaller «Norsk Aktion». Med i bagasjen var også en større malerisamling som skulle forsøge ham og Maria, delvis også Alexandra, sin første kone som han fortsatt følte forpliktelse til. Heller ikke Dahl kommer nærmere inn på Quislings ekteskapshistorier enn å anta at han neppe var bigamist, ettersom noe formelt giftermål med Maria sannsynligvis aldri fant sted.

Gjennom sin venn fra Moskva-tiden, foretningssmannen Frederik Prytz, senere godseier på Storfosna og fylkesmann i Sør-Trøndelag 1941–1945, kom han inn i det miljø av samfunnsstøtter som på denne tiden med sine fremvekster av diverse høyreekstremistiske bevegelse dannet Nordisk Folkereising. Prytz skjøv Quisling frem som et lederemne i denne kretsen, ifølge Dahl trolig mest på grunn av Quislings internasjonale, litt eventyrlige bakgrunn og mindre av hensyn til Quislings naturlige egenskaper. En fremskutt posisjon i Folkereisingen, de oppsiktsvekkende revolusjonsavslørende artiklene «Russland og vi» i 1930 og en videre innflytelse gjennom Prytz banen veien for Quislings inntog i det norske parlamentariske system som forsvarsmann i Kolstad-regjeringen i 1931. Krefteene i dette spillet som kastet en nybegynner som Quisling inn på banen er inngående behandlet av Dahl, som en av de mest sentrale sekvenser i første del av boken. Det samme gjelder Quislings rolle i Menstadkonflikten, der Dahl støtter opp under det syn at den ferske forsvarsmann fra Bondepartiet bare sto som et utøvende redskap, at beslutningen om å sette soldater og marinenettøyer inn mot de streikende ikke var hans. I Stortinget kjørte DNA-representantene hardt ut mot Quisling som ifølge Dahl sikret seg et tidlig stempel som fascist og «politisk rundbrønnen» med et tvevdyg image og en slem tendens til å legge skyld på andre. Dette siste karaktertrekket skulle bli tydeligere etter hvert, mener Dahl.

Pepper-overfallet

Hans Fredrik Dahl griper videre fatt i den interne konflikten i regjeringen, der Hundseid etter Kolstads død, snart opphøyer Quisling som et problem, ikke minst etter at Quisling på Stortingets etterstol hadde klappet på sin veske som angivelig

inneholdt beviser på DNAs revolusjonære konspirasjoner med hjelp fra utlandet. Frem til regjeringens fall vinteren 1933 går Dahl tett inn på den formelle og personlige striden mellom stats- og forsvarsminister, et forhold som Jon Leirfall for øvrig kunne vært en enda bedre mulig kilde til enn det Dahl har hentet fra det skriftlige materialet.

Midt i Quislings ministertid skjer pepper-overfallet i Forsvarsdepartementet i februar 1932, en affære som forfatteren her kaster nytt lys over ved å bringe inn finske agenter på jakt etter tyske dokumenter om Østersjø-strategi. Mange trakk hele overfallet på forsvarsministeren i tvil, og episoden ble en ny hard politisk belastning for Quisling som nå fra våren 1933 gikk opp i arbeidet med å realisere sitt eget parti, Nasjonal Samling. Ifølge Dahl skjedde dette motvillig, delvis påskyndet av en entusiastisk tilhengerskare som hadde samlet seg omkring Quisling i sin turbulente statsrådstid. Uten å være noen folketaler, uten personlig sjarm eller utstråling, påpeker Dahl, som mener den store tilstrømmingen til Quislings taler som bondepartimenter skyldtes at han vakte nysgjerrighet og en viss beundring for at han våget å ta kampen opp så direkte og kompromissløst med det reerklærte revolusjonære DNA. Iveren for Quislings partitiltak var ikke minst stor i Oslo, der det først og fremst var advokaten Christopher Borchgrevink og Johan B. Hjort, samt propagandantallet Walthar Furst som kom til å bely mye i skyggen av Quisling. For når partiet nå var stiftet, var hans posisjon ukrenkelig. NS skulle ifølge programmet ledes av en valgt fører, men å velge Quisling fant partiets riksråd aldri grunn til hverken i 1933 eller senere. Han var en for ubestridt ener.

Fører-rollen

I sin utlærnelige upersonlighet levde Quisling også opp til en slik førerrolle, både med en svært ordknapp stil på partikontoret og i kontakten med tilhengerne som han bare m åtte i alvorstunge foredrag fra utallige talerstoler. I denne rollen arbeidet Quisling sakte, men utrettelig mot sitt mål, et nytt samfunnsystem av korporativ karakter. NS var et skritt nærmere «Norsk Aktion», men foreløpig en del av den parlamentariske orden. Det medførte nødvendigvis også deltakelse i

valg, en smertelig erfaring både i 1933, ved kommunevalget i 1934 og det neste stortingsvalget i 1936. Partiet sto etter det siste valget stadig uten representanter på Stortinget og hadde aldri nådd høyere enn ca. 15 000 i medlemstall. Men ved hjelp av hird, uniformer, solkorssymbol, provokasjoner, samt aktiv markedsføring gjorde partiet seg godt synlig i denne perioden.

Dahl viser at Quisling lenge stilte seg kritisk til den form denne markeringen tok og at man på flere måter synliggjorde en tilnærming til Tyskland. Bl.a. likte han ikke at solkorset ble supplert med en svevend ørn på tysk maner. Her fremstår andre som representanter for det ekstreme innen NS. F.eks. tok Hjort tidlig til orde for å gjeninnføre jødeparagrafen i grunnloven, et standpunkt som ved midten av 30-tallet ennå virket fjernt for Quisling selv. Dahl slår fast at partiføreren ved flere anledninger tydelig gjentok sitt nasjonale grunnlag, at partiet ikke hadde noen utenlandske forbindelser. Samtidig kastet Quisling frem endel forvirrende fremtidsvisjoner om et samlet nordvest-Europa. Han forsikringer om partiets antirasistiske holdninger kolliderte også etter hvert sterkt med stadige forstærkede advarsler om «den jødiske trussel», jødenes angivelige dominans innen internasjonal bankvirksomhet, handel, presse osv. Quislings raseteorier fra tidligere på 30-tallet, bl.a. uttrykt i «Russland og vi» i 1930, kan se skremmende ut i dag, men var ikke av en slik art at samtiden reagerte. Det var noe annet med det Quisling sto for på slutten av tiåret, spesielt etter Krystallnatten høsten 1938 og andre tyske pogromer, skriver Dahl.

Spiltelse

Den konsekvente hevdingen av nasjonalt grunnlag og formål ble snart tidvis også svekket. Mens NS opplevde spiltelse og avskalling etter det uventet svake valget i 1936, begynte Quisling om enn noe tvilende til å begynne med, å orientere seg utenlands, først mot Italia, etter hvert mot østerpartier i Danmark og Sverige, og i 1939 endelig mot Tyskland, det siste delvis påskyndet av tysk-norske forretningsfolk som kunne skaffe NS sårt tiltrengt kapital, bl.a. til å sikre driften av Fritt Folk.

I et eget kapittel skriver Hans Fredrik Dahl om de problemene Quisling hadde både med privat økonomi og med partifinansene. Begge deler skulle etter Quislings plan nytte godt av penger fra salg av de kunstverkene han hadde samlet i utlandet. Men etter hvert viste det seg at Quislings virksomhet som kunsthandler skulle bli en total flasko. Han hadde innført store mestre som Rembrandt og Monet, men ved nærmere undersøkelse viste det seg at store deler av kunstsamlingen besto av kopier og forfalskninger. Er det et sted forfatteren legger opp til medlidenhet med Quisling, må det være den sørgelige historien om et maleri av Frans Hals som opprinnelig vurderes til 60 000 dollar, men som viser seg å være en kopi og derfor synker til 3000 før det selges. Bi det dukker siden opp som ekte på et museum i USA, men en verdi på 100 000 dollar! Samtidig forsvinner 54 malerier i komisjon hos en kunsthandler i Oslo. Kunsthandler blir dømt for underslag, men Quisling ser bildene aldri igjen.

Ikke nødvendigvis derfor, men i hvert fall på jakt etter midler, søk han kontakt med Tyskland tidlig i 1939. Senere på året følger en tur med hemmelige motiver. Møtet med Hitler i Berlin i desember 1939 vil danne fortsettelsen på dette første bindet om Vidkun Quisling. Så lang i Hans Fredrik Dahls arbeid er ikke bildet av denne for Norge uheldige mannen endret, skjønt noe utvidet. Men for Quisling ser sin store sjanse komme med krig og okkupasjon, er han ennå ikke nådd frem til en posisjon som forræder og landssviker. Ennå var han bare en antihelt, en virkelighetsfjern drømmer en fantast fra Fyresdal.

Per Christensen